

Владислав Маринов
Гергана Падарева-Илиева

СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕН ПОГЛЕД ВЪРХУ МЕКИТЕ
ПРЕГРАДНИ БИЛАБИАЛНИ СЪГЛАСНИ

Vladislav Marinov
Gergana Padareva-Ilieva

SOCIOLINGUISTIC ASPECT OF SOFT PLOSIVE BILABIAL
CONSONANTS

Abstract: Studies in Phonetics, Dialectology and Sociolinguistics state a difference between soft consonants of eastern and western Bulgarian type, which also manifests itself at the auditory level. In the present study, we present the results of an experiment with an object of study – the soft plosive bilabial consonants with eastern and western types of articulation. The perceptual experiment aims to check whether modern speakers of the Bulgarian language perceive a difference between the articulation of soft consonants of both types. A gender division was also included in the experiment to determine whether such a difference was perceived equally in terms of articulation by women and men.

Keywords: bilabial plosives, perception, eastern and western type of articulation, Bulgarian, sociolinguistics

В социолингвистиката се приема, че езиковото поведение на отделния индивид, от една страна, зависи от различни социал-

но-демографски генеративи, като месторождение, местоживеене, образование, пол и др., а от друга – се съобразява с нормите на общественото мнение. М. Виденов в монографията си „Езикът и общественото мнение“ отбелязва, че всеки член на една общност, за да избегне маргинализация, синхронизира цялостното си поведение, включително речта си, с нормите на общността (общественото мнение), в която съществува, като речевите му прояви се коригират както от членовете на тази общност, така и от самото говорещо лице, т.е. говорещото лице адаптира речта си към езиковите атитюди на общността (Виденов 1999). Един от инструментите за регистриране на езиковите атитюди са анкетните карти, чиято цел е да представят обществените нагласи (приемане, неприемане, неутралност) по отношение на конкретна езикова проява. Такъв тип проучване на общественото мнение се използва отдавна, но доскоро ролята му е била предимно субсидиарна в цялостното социолингвистично изследване. Според К. Алексова интересът в социолингвистиката към оценката на слушащите по отношение на речта на говорещия, т.е. перцептуалният аспект на социолингвистиката, се засилва след една статия на К. Съливън от 2006 г. В монографията си „Перцептуална социолингвистика“ авторката допълва идеите на К. Съливън и предлага да се разшири проучването върху ролята на стереотипите и предразсъдъците за атитюдната оценка, промените в нагласите и очакванията на слушащите под влияние на предварителни данни за образованието, местоживеенето, местоработата и др. на говорещите, и т. н. (Алексова 2023: 17 – 21).

По отношение на устната реализация на българския език може да се отбележи, че са налице две „норми“ – източна и западна (Буров 2012). Проявите на някоя от тях зависят както от първичната фонетична база, която индивидът формира през първите години от живота си, така и от средата, в която израства, учи, живее и работи. На фонетично ниво разликите между източната и западната норма се изразяват в: 1) засилената редукция на неударените гласни в източната норма; 2) по-малък брой меки съгласни в западната норма; 3) смекчаване на съгласни пред предни

гласни на изток и липса на смекчаване на запад; 4) различни форми на думите с променливо я и др.

Различията в мекостта на консонантите в източните и западните български диалекти е обект на дискусии още в края на XIX и началото на XX в. През 1903 г. в „Das Ostbulgarische“ Л. Милетич въз основа на повечето на брой меки съгласни и позиционното смекчаване на съгласните пред предните гласни *и* и *е* в източните български диалекти отбелязва, че мекостта при съгласните може да се приеме като характерна черта за тези говори. На следващата година Б. Цонев публикува „Диалектни студии. Поправки и допълнения към Милетичовата книга Das Ostbulgarische“, където се противопоставя на това твърдение. Според Б. Цонев в западните български диалекти има съгласни, чиято мекост е по-силна от мекостта на съгласните в източните диалекти, и ако се диференцират двете диалектни групи според този критерий, то трябва да се разграничи „сляната палаталност при *л* и *њ* на запад“ от „разделната палаталност при *л'* и *н'* на изток“ (Цонев 1904: 16).

По-късно на разликата между „източната“ и „западната“ мекост е отделено място и в граматиките на А. Т.-Балан и Ст. Младенов, като авторите по-скоро акцентират върху реализацията на меки съгласни, свързана с позицията им в думата, в източните и западните български диалекти и кодификацията в книжовната произносителна норма (Балан 1930: 68; Младенов, Попвасилев 1939: 91).

Както се вижда, още в първата половина на XX в. се достига до извода, че в източните български диалекти съществуват повече на брой меки съгласни, но със средна мекост, докато на запад има по-малко меки съгласни, но със силна мекост. По-късно този извод е потвърден в различни изследвания по фонетика, диалектология и социолингвистика (Матусевич 1955; Андрейчин 1957; Стойков 2002; Жобов 2004; Алексова 2016 и т.н.). С други думи, може да се приеме обобщението, което прави Ст. Стойков за състоянието на консонантните системи на източните и западните български диалекти: „В източните говори почти

всички съгласни имат по две разновидности – твърда и мека, но мекостта на палаталните съгласни е средна, т.е. обикновена, а в западните говори се срещат само 4 палатални съгласни (л', н', к', г') но мекостта им е много силна“. (Стойков 2002: 213).

От гледище на фонологията Ив. Кочев отбелязва, че в точните български диалекти е налице корелация по мекост при консонантите от лабиалния, алвеолния и веларния ред, докато на запад се формира нов автономен палатален ред, който включва л'', н'', т'' (или к''), д'' (или г''), ѝ и не влиза в корелативни отношения с останалите консонанти (Кочев 2010: 30 – 31).

В предишни наши изследвания (Маринов, Падарева-Илиева 2021; Падарева-Илиева, Маринов 2022; Marinov, Padareva-Pieva 2022) чрез експерименти установихме, че в акустично отношение меките консонанти в „източното“ и „западното“ произношение се различават по:

- 1) дължината (при билабиалните съгласни);
- 2) началните и крайните стойности на формантните преходи;
- 3) дължината и характера на формантния преход (положителен/отрицателен).

В тези експерименти с помощта на специализиран софтуер беше установено, че е налице диференциация по отношение на акустичните параметри на меките съгласни с източен и западен тип артикулация. А от направения по-горе преглед става ясно, че в повечето изследвания в българската лингвистична литература също е констатирана аудиална разлика между меките съгласни от източен и западен тип, но без провеждането на нарочен перцептивен експеримент чрез проучване на широк кръг респонденти с различна диалектна база, включващ неспециалисти.

Въз основа на казаното дотук, на перцептивните експерименти, които се използват във фонетиката и социолингвистиката (вж. по-подробно Drager 2010; Kleinschmidt et al. 2018; Hilton, Jeong 2019; Alderton 2020), както и на българския опит в перцептуалната социолингвистика (вж. прегледа у Алексова 2023) решихме да проведем експеримент с неспециалисти, за да установим

степената на влияние на актуалните обществени фактори, като повишена мобилност, ролята на училището и масмедияте при формирането на езиковата норма, промяната на артикулационната база чрез изучаване на чужди езици и др., върху аудиалната перцепция на меките съгласни с източнобългарска и западнобългарска артикулация. В настоящото предварително изследване не използваме в пълен обем възможностите, които предоставя перцептуалната социолингвистика, като се ограничаваме само до констатиране на различие в звученето на меките консонанти от източен и западен тип по отношение на:

1. атитюда във връзка с териториалната принадлежност и пола на артикулиращите лица;
2. териториалната принадлежност на респондентите.

Цел на перцептивното изследване

Основната цел на експеримента е да се установи доколко съществува ясно доловима аудиална разлика между меките преградни билабиални съгласни, артикулирани от мъже и жени (от Източна и от Западна България), като се отчете, от една страна, релевантността на териториалната принадлежност и полът на артикулиращите лица, а от друга – териториалната принадлежност на респондентите.

Участници в експеримента

В експеримента участват 40 лица, разпределени в две групи – 20 респонденти от Източна България и 20 респонденти от Западна България, които са студенти в първи курс от филологически специалности в Югозападния университет „Неофит Рилски“ и Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. В дизайна на експеримента включихме елемента „респонденти неспециалисти“, тъй като искахме да ограничим влиянието на специализираните знания за нормата върху атитюда на респондентите.

Всички участници в експеримента са носители на българския език като първи. Респондентите от Източна България са с

източна диалектна основа, а тези от Западна България – със западна.

Реализация на експеримента

Участниците в експеримента изслушаха последователно общо осем записа – на мъже и жени, артикулиращи меки преградни съгласни в начална сричкова позиция – онсет:

1. Мъж от Източна България, артикулиращ самостоятелна сричка [б'ар];

2. Мъж от Западна България, артикулиращ самостоятелна сричка [б'ар];

3. Мъж от Източна България, артикулиращ самостоятелна сричка [п'ар];

4. Мъж от Западна България, артикулиращ самостоятелна сричка [п'ар];

5. Жена от Източна България, артикулираща самостоятелна сричка [б'ар];

6. Жена от Западна България, артикулираща самостоятелна сричка [б'ар];

7. Жена от Източна България, артикулираща самостоятелна сричка [п'ар];

8. Жена от Западна България, артикулираща самостоятелна сричка [п'ар].

На участниците в експеримента беше поставена задача, след като чуят два записа, напр. записите на мъжа от Източна и на мъжа от Западна България, артикулиращи сричката [б'ар], да отбележат в предварително раздадените анкетни карти (вж. фиг. 1.) дали чуват разлика в артикулацията, или не. По същия начин последователно респондентите трябваше да дадат своята оценка и по отношение на останалите записи, изброени по-горе.

Респондент 1		
Записи	Да, чувам разлика	Не, не чувам никаква разлика
б`ар Мъже		
п`ар Мъже		
б`ар Жени		
п`ар Жени		

Фиг. 1. Анкетна карта

Анкетните карти бяха придружени с инструкции към респондентите: *Ще чуете два записа на мъже, артикулиращи сричката [б`ар]. След като прослушате внимателно записите, в случай че долавяте разлика в артикулацията (оценявате само разликата в артикулацията, без да отчитате качеството на записите), отбележете със знак x в колонката под отговора „Да, чувам разлика“.*

В случай че не долавяте никаква разлика в артикулацията между двата записа, отбележете „Не, не чувам никаква разлика“.

Следвайте същата процедура и за следващите двойки записи.

За да не повлияем върху отговорите на респондентите, на тях не им беше казано предварително, че ще сравняват източна и западна артикулация, а само, че ще чуят два записа на мъже и два записа на жени, които трябва да бъдат оценени перцептивно по отношение на артикулацията.

След провеждането на експеримента резултатите бяха обработени и включени в таблици с числови стойности въз основа на получените данни, като при анализа им се използват процентните съотношения.

Резултати и анализи

Резултатите в настоящото изследване обхващат два параметъра и съпоставката им:

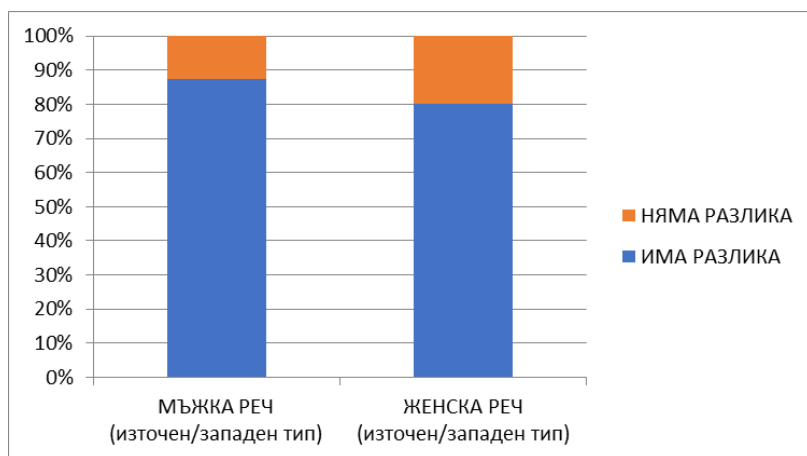
1) оценката на меките преградни съгласни (последователно за звучната **б'** (I) и беззвучната **п'** (II)), принадлежащи към двата типа артикулация – източна и западна, като се вземе под внимание и полът на артикулиращите лица, без да се отчита териториалното разпределение на респондентите;

2) оценка на атитюдите на респондентите според териториалната им принадлежност;

3) комбиниран анализ на изследваните параметри.

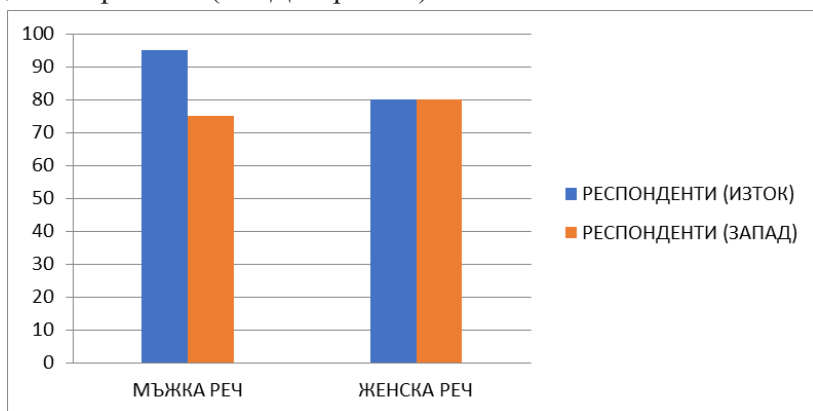
I. Билабиален преграден звучен консонант (б')

1) По отношение на първия параметър за 87,5% от респондентите е налична аудиална разлика между меките билабиални преградни звучни консонанти, произнесени от мъже с „източна“ и мъже със „западна“ артикулация. При женската реч стойностите са по-малки – 80%, но категоричността, с която по-голямата част от изследваните лица, независимо от характера на първичната си артикулационна база (източна/западна) или езиковите норми на общността, в която съществуват, диференцират двата типа артикулации на меките съгласни, показва високата степен на салиентност (перцептивна яркост) на характеристиките на меките съгласни от източен и западен тип (вж. Диаграма 1).

Диаграма 1. Аудиална разлика при б' според пола на артикулиращите

2) По параметъра „териториална принадлежност на респондентите“ 95% от респондентите от Източна България и 75% от респондентите от Западна България установяват аудиална разлика при артикулацията на мекия консонант от мъже. За аудиалната разлика в женската реч по 80% от двете групи отговарят, че долавят разликата (вж. Диаграма 2).

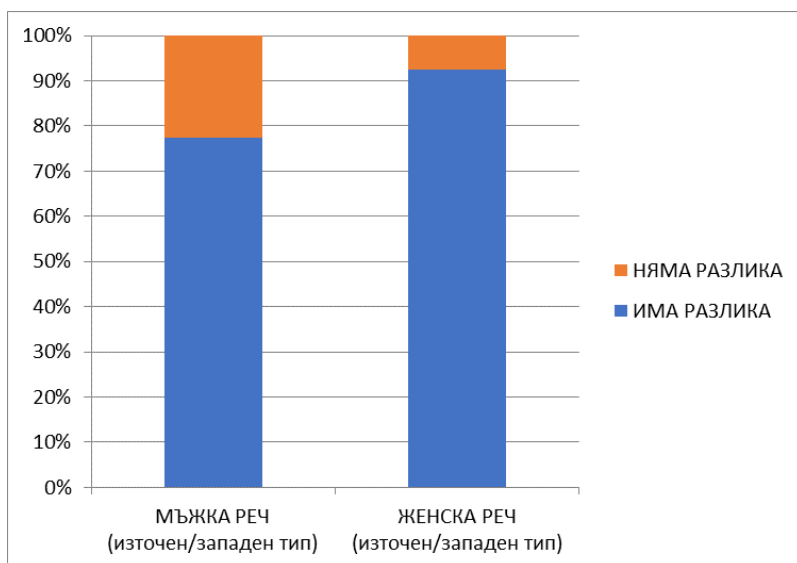
Диаграма 2. Разлика в аудиалната идентификация на б' по отношение на териториалната принадлежност на респондентите

3) Комбинираният анализ на двата параметъра показва, че респондентите от Западна България са по-толерантни към различната артикулация на мекия билабиален преграден звучен консонант (от източен или западен тип) в мъжката реч, докато в женската реч не може да се отбележи определена тенденция въз основа на териториалната принадлежност на респондентите или първичната им артикулационна база.

II. Билабиален преграден беззвучен консонант (п')

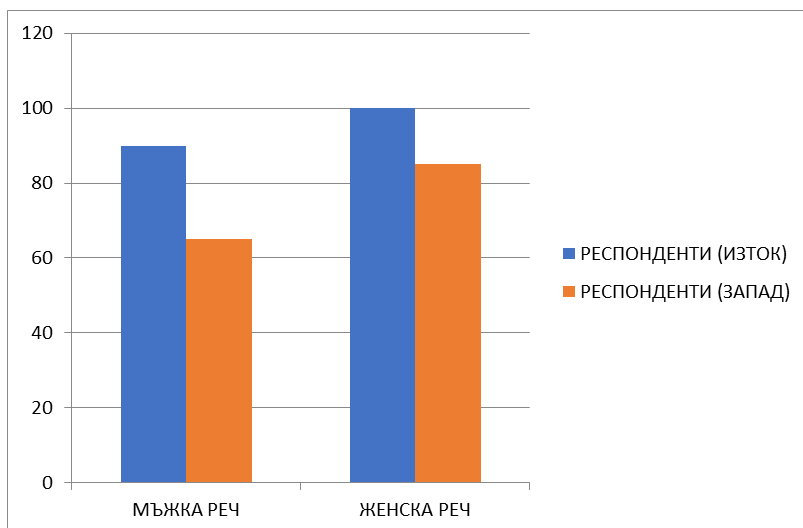
1) За билабиалния преграден беззвучен консонант п' по-голяма част от респондентите установяват разлики в артикулацията в женската реч по отношение на сравнението източна – запад-

на артикулация – 92,5%, докато по отношение на мъжката реч процентът е по-нисък – 77,5 (вж. Диаграма 3).

Диаграма 3. Аудиална разлика при *n'* според пола на артикулиращите

2) По отношение на параметъра „териториална принадлежност на респондентите“ 90% от анкетираните лица от Източна България и 65% от Западна България установяват разлика в мъжката реч по отношение на сравнението източна-западна артикулация. За женската реч съотношението се запазва – всички респонденти от Източна България долавят разлика в артикулацията на мекия преграден билабиален беззвучен консонант *n'* (т.е. 100%) срещу 85 % от респондентите от Западна България. (вж. Диаграма 4)

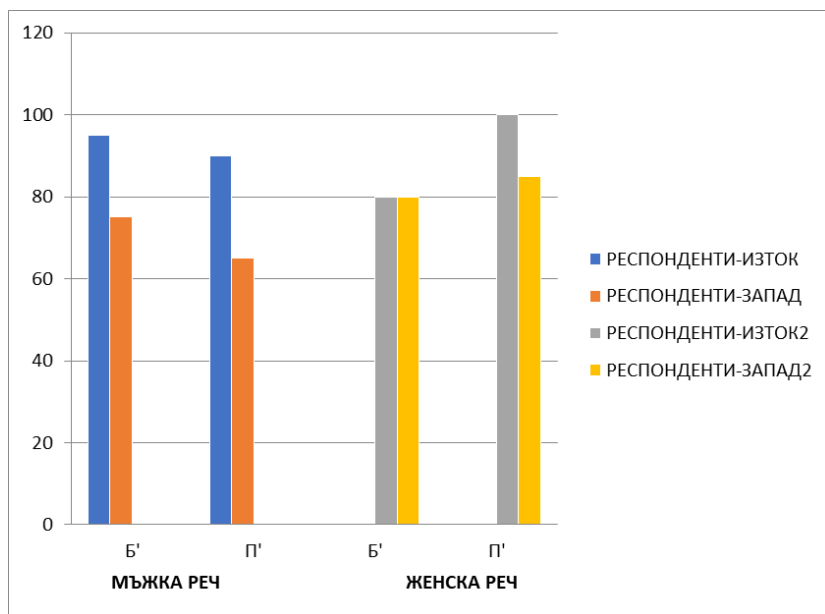
Диаграма 4. Разлика в аудиалната идентификация на п' по отношение на териториалната принадлежност на респондентите

3) Ако се комбинират двата показателя, може да се обобщи, че по отношение на територията отново за респондентите от Източна България аудиалната разлика е по-голяма, като в женската реч тази разлика е по-отчетлива за респондентите от двете групи.

Изводи от експеримента

От казаното дотук може да се обобщи, че чрез използване на методиката на перцептуалната социолингвистика безспорно бяха установени аудиални разлики в артикулацията на меките преградни билабиални консонанти при съвременните носители на българския език. Все пак трябва да се посочи, че при респондентите от Източна България беше отчетена по-висока салиентност, отколкото при респондентите от Западна България. Аудиалното различие при артикулацията от източен и западен тип в корелация с параметрите „пол на артикулиращите“ и „териториална принадлежност на респондентите“ е представено на Диаграма 5. Наред с това при анкетираните от Западна България е налична по-голяма чувствителност по отношение на артикула-

цията на жените, отколкото на артикулацията на мъжете. Но като цяло по отношение на параметъра „пол на артикулиращите“ не може да се отчете някаква тенденция, свързана с билабиалните преградни меки консонанти, тъй като при звучния *б* ’разликата е по-отчетлива в мъжката реч (средно 85%), докато при беззвучния *п* ’ средно 92,5% от респондентите отбелязват, че по-голяма разлика има в женската реч. Разбира се, това може да се дължи и на фактора индивидуална речева реализация.

Диаграма 5. Обобщени данни за аудиаалните различия в мъжка и женска реч

Заклучение

Резултатите от перцептивния експеримент потвърдиха, че дори за неподготвения слушател, който не е специалист, съществува разлика между артикулацията от източен и западен тип на меки преградни съгласни.

Въпреки активното влияние на българския книжовен език върху диалектния носител, чрез различни медии и чрез увеличените възможности за излизане извън диалектната среда (образование, месторабота, улеснена мобилност), все още първичната артикуляционна база, формирана в диалектна среда, е ясно доловима в устната реч.

Данните от предварителния перцептивен експеримент потвърждават наличието на аудиална разлика между двата типа артикулация (източна и западна) и при съвременните носители на българския език.

Разбира се, едно по-обширно изследване, което да отчита и други социолингвистични фактори (професия, място на раждане, местоживее, образование, възраст и т.н.), както по отношение на артикулиращите, така и по отношение на респондентите, би дало една по-ясна картина за възприемането на източната и западната артикулация на меките съгласни от съвременните носители на българския език.

БИБЛИОГРАФИЯ

Алексова 2016: Алексова, Кр. *Социолингвистична перцепция, езикови нагласи и социална идентификация по речта*. София: Парадигма // Aleksova 2016: Aleksova, Kr. *Sotsiolingvistichna pertseptsia, ezikovi naglasi i sotsialna identifikatsia po rechta*. Sofia: Paradigma.

Алексова 2023: Алексова, К. *Перцептуална социолингвистика*. София: УИ „Св. Кл. Охридски“ // Aleksova 2023: Aleksova, K. *Pertseptualna sotsiolingvistika*. Sofia: UI „Sv. Kl. Ohridski“ .

Андрейчин 1957: Андрейчин, Л. За мекостта в българския книжовен език. – В: *Български език*, 6, 489–498 // Andreychin 1957: Andreychin, L. Za mekostta v balgarskia knizhoven ezik. – V: *Balgarski ezik*, 6, 489 – 498.

Буров 2012: Буров, Ст. Две норми на българската устна книжовна реч – В: *Електронно списание LiterNet*, 07.11.2012, № 11 (156) // Burov 2012: Burov, St. Dve normi na balgarskata ustna knizhovna rech – V: *El-*

elektronno spisanie LiterNet, 07.11.2012, № 11 (156), < <https://litenet.bg/publish28/stoian-burov/dve-normi.htm> > [13.02.2024].

Виденов 1999: Виденов, М. *Езикът и общественото мнение*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“ // Videnov 1999: Videnov, M. *Ezikat i obshtestvenoto mnenie*. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“.

Жобов 2004: Жобов, В. *Звуковете в българския език*. София: Сема-РШ // Zhobov 2004: Zhobov, V. *Zvukovete v balgarskia ezik*. Sofia: Sema-RSh.

Кочев 2010: Кочев, И. *Българска фонология*. София: Анико // Kochev 2010: Kochev, I. *Balgarska fonologia*. Sofia: Aniko.

Маринов, Падарева-Илиева 2021: Маринов, В., Г. Падарева-Илиева. Акустични особености на артикулацията от източнобългарски и западнобългарски тип на меки съгласни (Пилотно изследване) – В: *Проблеми на устната комуникация*. 12. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 379–391 // Marinov, Padareva-Ilieva 2021: Marinov, V., G. Padareva-Ilieva. Akustichni osobenosti na artikulatsiyata ot iztochnobalgarski i zapadnobalgarski tip na meki saglasni (Pilotno izsledvane) – V: *Problemi na ustnata komunikatsia*. 12. V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 379–391.

Матусевич 1955: Матусевич, М. И. Экспериментально-фонетические исследования согласных болгарского языка. – В: *Институт славяноведения. Краткие сообщения*. вып. 15. Москва, 3 – 16 // Matusevich 1955: Matusevich, M. I. Jeksperimental'no-foneticheskie issledovaniya soglasnyh bolgarskogo jazyka. – V: Institut slavyanovedeniya. Kratkie soobshheniya. vyp. 15. Moskva, s. 3–16

Младенов, Попвасилев 1939: Младенов, Ст., Ст. Попвасилев. *Граматика на българския език*. София: Книгоиздателство „Казанлъшка долина“ // Mladenov, Popvasilev 1939: Mladenov, St., St. Popvasilev. *Gramatika na balgarskia ezik*. Sofia: Knigoizdatelstvo „Kazanlashka dolina“.

Падарева-Илиева, Маринов 2022: Падарева-Илиева, Г., В. Маринов Акустични особености на меки веларни съгласни от източнобългарски и западнобългарски тип – В: *Български език*, 69 (1), 153–173 // Padareva-Ilieva, Marinov 2022: Padareva-Ilieva, G., V. Marinov Akustichni osobenosti na meki velarni saglasni ot iztochnobalgarski i zapadnobalgarski tip – V: *Balgarski ezik*, 69 (1), 153–173.

Стойков 2002: Стойков, Ст. *Българска диалектология. Четвърто издание (фототипно)*. София: АИ „Проф. М. Дринов“ // Stoykov 2002:

Stoykov, St. *Balgarska dialektologia. Chetvarto izdanie (fototipno)*. Sofia: AI „Prof. M. Drinov.

Теодоров-Балан 1930: Теодоров-Балан, Ал. *Българска граматика. Дял I. За думите. Част I. Звукословие*. София: Печатница „Художник“ // Teodorov-Balan 1930: Teodorov-Balan, Al. *Balgarska gramatika. Dyal I. Za dumite. Chast I. Zvukoslovie*. Sofia: Pечатnitsa „Hudozhnik“.

Цонев 1904: Цонев, Б. Диалектни студии. Поправки и допълнения към Милетичевата книга „Das Ostubulgarische“. – В: *СбНУ*, XX, 1–96 //

Tsonev 1904: Tsonev, B. Dialektni studii. Popravki i dopalnenia kam Miletichevata kniga „Das Ostubulgarische“. – V: *SbNU*, XX, 1–96.

Alderton 2020: Alderton, R. Speaker Gender and Salience in Sociolinguistic Speech Perception: goose-fronting in Standard Southern British English – In: *Journal of English Linguistics*, 48(1), 72–96. <https://doi.org/10.1177/0075424219896400> [13.02.2024].

Drager 2010: Drager, K. Sociophonetic Variation in Speech Perception. – In: *Language and Linguistics Compass*, 4: 473–480. <<https://doi.org/10.1111/j.1749-818X.2010.00210.x>> [13.02.2024]

Hilton, Jeong 2019: Hilton, K., S. Jeong. The role of context in sociolinguistic perception – In: *Linguistics Vanguard*, 5, (1), <https://doi.org/10.1515/lingvan-2018-0069> [13.02.2024].

Kleinschmidt et al. 2018: Kleinschmidt D. F, K. Weatherholtz, T. Florian Jaeger . Sociolinguistic Perception as Inference Under Uncertainty – In: *Top Cogn Sci*, 10, 818–834. <https://doi.org/10.1111/tops.12331> [13.02.2024].

Marinov, Padareva-Ilieva 2022: Marinov, V., G. Padareva-Ilieva. Comparative analysis of acoustic parameters of soft bilabial and velar plosives of Eastern and Western bulgarian type // *Balkansko ezikoznanie (Linguistique Balkanique)*, 61 (1), 68–79.